

MIJO LONČARIĆ

Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK: 808.62 -087

Pregledni članak

Primljeno: 12/1985

KAJKAVSKO NARJEČJE u svjetlu dosadašnjih proučavanja

U pregledu dosadašnjeg proučavanja kajkavskog narječja autor se detaljnije osvrće na rasprave koje se bave porijeklom kajkavskoga narječja i njegovim mjestom u zapadnoj južnoslavenskoj skupini jezika.

Kajkavština je jedino narječje hrvatskoga ili srpskoga jezika koje još uvijek nema svoje moderne monografije. Ono je, međutim, kao i torlačka skupina dijalekata, dobilo svoje prvo sintetsko djelo već godine 1905. Ukrajinac A. M. Lukjanenko objavljuje, naime, svoje *Kajkavsko narječje*¹ u obliku sintetskoga pregleda. Te godine izlaze također Beličevi *Dijalekti istočne i južne Srbije*. Dvije godine kasnije pojavljuje se i Rešetarovo djelo *Der štokavische Dialekt*². Tridesetak godina kasnije izlazi Ivšićev rad *Jezik Hrvata kajkavaca* (napisan u povodu 100. obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda), djelo koje u proučavanju kajkavštine zauzima posebno mjesto. U njemu je, među ostalim, prikazana akcentuacijska struktura kajkavskoga dijasistema i na njezinu temelju dana prva znanstvena klasifikacija kajkavštine. Po tom je to djelo i danas polazište u proučavanju kajkavskih govora.

¹ Kako u oviru ovakva prikaza ograničena opsega nije moguće ni spomenuti sve radove o kajkavskom narječju, upućujem na nekoliko radova koji donose parcijalne bibliografije, odnosno osnovnu literaturu o kajkavštini: *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*, "Hrvatski dijalektološki zbornik" (dalje: HDZ) 4, Mate Hraste. Radove iz poslijeratnog razdoblja navodi Antun Šojat u *Pregledu rada na istraživanju i obrađivanju kajkavštine u poslijeratnom razdoblju*, HDZ 6. Osim ta dva pregleda upozorio bih još na Junkovičevu monografiju *Jezik Antuna Vramca i podrjetlo kajkavskoga dijalekta*, "Rad Jugoslavenske akademije" 363, gdje se daje kritički pregled najznačajnijih radova o kajkavštini (i o kojoj će biti govora u ovom prikazu), zatim na uvodnu raspravu Olge Šojat u knjizi *Hrvatski kajkavski pisci I, Druga, polovica 16. stoljeća*, Zagreb 1977. te bibliografiju časopisa "Kaj" M. Kuzmanovića, *Bibliografija kajkaviana*, "Kaj" 11-12/1973.

² Ovdje će se navesti samo oni radovi koji nisu navođeni u spomenutim djelima.

Beličev i Rešetarov rad znače, po Brozoviću, početak druge, više faze u razvoju hrvatsko-srpske dijalektologije, usp. D. Brozović, *Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije*, "Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru" 1 (1960), 51-65.

Ne tako davno štokavština i čakavština suvremenim načinom obrade dobile su svoje monografije. Kada je riječ o kajkavskom narječju, takvom bi se monografskom sintezom mogao smatrati II. dio Junkovićeva rada *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*³. Postoji također nekoliko kraćih prikaza o kajkavštini. Njih su napisali Mate Hraste, Zvonimir Junković, Dalibor Brozović, Stjepan Težak i Asim Peco⁴.

Kajkavštinu kao jedan od pet osnovnih idioma hrvatsko-srpskoga dijasistema moguće je prepoznati već u prvim zapisima iz 12. stoljeća⁵. Jedno od prvih djela koje već pokazuje svijesna razmišljanja o kajkavskom dijalektnom fenomenu jest prvo u potpunosti sačuvano kajkavsko tiskano djelo — *Dekretum* Ivana Pergošića. Ono — sačuvano u dvije kajkavske verzije i djelomično u jednoj nekajkavskoj ikavskoj — svjedoči o svjesnom uočavanju kajkavskih raznolikosti te nastojanju autora za prevladavanjem tih različitosti radi komunikacijskih potreba, što vodi k stvaranju naddijalektnog standarda već u to vrijeme.

I protestantski pisci žele da im knjige imaju što širi krug čitatelja te izdaju mnoga svoja djela na kajkavskom, a u druga nekajkavska unose kajkavski leksik u obliku kontaktnih sinonima. U 17. st. već se izričitije 'raspravlja' o kajkavštini. Navode se različiti refleksi za jat i poluglas, ali se ne razabiru pritom ni izvorišni glasovi /e/, /b/ ni razlozi tih promjena u kajkavštini, štokavštini i čakavštini. Te različitosti spominje, primjerice, Juraj Habelić u predgovoru svojega *Zercala Marianskoga*.

U istom stoljeću ulaze kajkavske riječi u Megiserov poliglotski rječnik^{5a}. Tada, dakle, nastaju prva kajkavska leksikografska djela, koja s razlogom ubrajamo u najznačajnija slavenska leksikografska djela uopće. Ona su, kao i prvi kajkavski tekstovi iz prethodnog stoljeća, i kao slična djela u drugim jezicima, dvojake naravi: to su djela koja uvelike pridonose stvaranju književnog jezika, jezičnog standarda i koja sadržavaju bogatu dijalektnu građu. Ti su rječnici svojevrsni dijalektološki priručnici, iako su uglavnom bez podataka kakve zahtijeva prava dijalektološka leksikografija⁶.

³ B. Finka, *Čakavsko narječje*, "Čakavska rič" 1 (1971) 11-71; M. Moguš, *Čakavsko narječje*, *I. Fonologija*, Zagreb 1977.

⁴ M. Hraste, *Kajkavski dijalekat*, "Enciklopedija Jugoslavije" 4, pod Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski; Z. Junković, *Kajkavski dijalekat*, "Školski leksikon" 1. izdanje, knjiga 12: "Jezik", Zagreb 1963; D. Brozović, *Kajkavsko narječje*, "Školski leksikon", 2. izd., knj. 12: "Jezik", Zagreb 1966; S. Težak, *Kajkavsko narječje* u: "Pregled gramatike hrvatskosrpskoga jezika", Zagreb, više izdanja; A. Peco, *Pregled dijalekata srpskohrvatskog jezika*, Beograd 1978.

⁵ D. Brozović, *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata*, "Filologija" 4, Zagreb 1963, 45-56; F. Fancev, *Einige Bemerkungen zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien*, Archiv ... 35 (1914), 382-384.

^{5a} Megiser, *Thesaurus Polyglotus*, Frankfurt/M. 1606. i 1613.

⁶ Pregled leksikografije s najvažnijom literaturom dao je S. Musulin, *Hrvatska i srpska leksikografija*, "Filologija" 2, Zagreb 1959, 41-64, a njezinu potpunu bibliografiju donosi V. Putanec s. v. *Leksikografija, Leksikografija u Hrvata, Srba i Crnogoraca*, "Enciklopedija Jugoslavije" 5, Zagreb 1962.

Na prvom mjestu spominjemo rječnik Jurja Habelića *Dikcionar* (1667), u kojem su kajkavske riječi protumačene latinskima. U isto vrijeme nastalo je, glavninom svojega korpusa, najveće kajkavsko i jedno od naših najvećih leksikografskih djela – *Gazofilacij* pavlina Ivana Belostenca. To najopsežnije djelo kajkavske leksikografije sadržava dva dijela: prvi dio latinsko–kajkavski i drugi manji dio kajkavsko–latinski. *Gazofilacij* je u 18. st. dovršio i izdao (1740) Jeronim Orlović, vjerojatno uz pomoć Andrije Mužara. U taj rječnik uneseno je poprilično nekajkavskih leksema, čakavskoga i još više štokavskoga porijekla. U njemu se te riječi obilježavaju kao slavonske, dalmatinske i primorske, a glasovi su na mjestu jata i poluglasa redovito posebno obilježeni /*ě, ê, ä*/. U predgovoru se navodi da se oni mogu izgovarati kao [*e, a*], odnosno [*e, i*]. Učinjeno je to u prvom redu radi komunikacijskih potreba (kad se rječnikom budu služili štokavci i čakavci), ali je takvo bilježenje bilo uvjetovano različitošću izgovora i u samom kajkavskom narječju⁷.

Dvije godine nakon Belostenčeva rječnika izašao je manji četverojezični latinsko–kajkavsko–njemačko–mađarski rječnik s indeksom hrvatskokajkavskih riječi. Taj rječnik započeo je Franjo Šušnik, ali je veći dio izradio i dovršio isusovac Andrija Jambrešić. Rađen je neovisno o *Gazofilaciju*.

Oprilike u isto vrijeme sastavio je Pavao Ritter Vitezović veliki latinsko–hrvatski rječnik, koji je, nažalost, ostao do danas u rukopisu⁸. Vitezovićev općehrvatski rječnik sadržava štokavski, čakavski i kajkavski vokabular i po tome je blizak leksiku ozaljskoga kruga, koji je pretežito sadržan i u *Gazofilaciju*.

U 18. st. izradio je veliko leksikografsko djelo Adam Patačić, ali je i taj rječnik ostao do sada u rukopisu. Taj latinsko–kajkavsko–njemački leksikon razlikuje se od ostalih kajkavskih rječnika tematskim rasporedom građe. A. Patačić je, što smatramo važnim istaknuti, “stvarao svoj ‘Dikcionar’ na čvrstoj bazi hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika sa željom da fiksira hrvatske kajkavske nazive, te nije svjesno i namjerno unosio nekajkavske, štokavske i čakavske riječi”⁹.

Kajkavske su riječi ušle i u Pallasovo djelo¹⁰.

U 18. st. nastaju na kajkavskom području prve gramatike. Te gramatike sadržavaju opis kajkavskoga književnoga jezika. One su kao prvi opisi kajkavske jezične strukture ujedno i prikazi dijalektnog sustava, gdje su autori, pogotovu ako su bili kajkavci, mogli polaziti od podataka u svojim zavičajnim govorima. Takvi lokalni idiomi nalaze se također i u prvim sačuvanim kajkavskim djelima.

⁷ Osim jednačenja jata i poluglasa u većini kajkavskih govora, u manjem broju govora došlo je u nekim položajima do jednačenja poluglasa s *a*, govori tipa *pakei* i *peka*, ili se još čuva posebna vrijednost za poluglas, što je ranije bilo, zasigurno, još češće.

⁸ Usp. V. Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*, Zagreb 1914, T. Matić, *Vitezovićev Lexicon latino-illyricum*, “Rad” 303. O ozaljskom književno–jezičnom krugu pisao je J. Vončina, usp. *Razvoj ozaljskog književno–jezičnog kruga*, “Filologija” 7, 203–238 i literaturu navedenu tamo.

⁹ Lj. Jonke, “Dikcionar” Adama Patačića, “Rad” 275, 241.

¹⁰ *Glossarium comparativum linguarum totius orbis*, Petrograd 1789–89. Drugo izdanje, u redakciji T. J. de Mirjeva, 1789–1791.

Prva kajkavska gramatika (a nju nije napisao kajkavac) uključena je u poredbenu gramatiku slavenskih jezika: uz češku, slovačku i latinsku, kao *gramatica croatica*. Sastavio ju je Johannes Christophorus de Jordan, dvorski savjetnik-Kraljevine Češke. Kratka, "ali prilično sadržajna" kajkavska gramatika načinjena je vjerojatno na temelju jezičnoga korpusa u Petretičevoj, odnosno Krajačićevoj knjizi *Sveti Evangelijomi*¹¹.

Prva kajkavska gramatika koju je napisao kajkavac bila je zapravo, prerađena, peta. Naime, godine 1779. napisao ju je Ivan Vitković. Ona je, međutim, ostala u rukopisu. Prema njoj izradio je Ignac Kristijanović svoju gramatiku, koja je tiskana 1837. godine. Prije nje, 1783. pojavila se kajkavska gramatika koju je sastavio Ignac Szent-Martony (*Einleitung zur kroatische Sprache*). U njezinu predgovoru autor kaže da opisuje narječje koje se uglavnom govori na prostoru oko Zagreba, Križevaca i Varaždina te u drugim okolišnim područjima. Zanimljiva je i po tome što se minimalnim parovima riječi pokazuje smislo-razlikovna uloga prozodijskih obilježja: kvantitete i mjesta naglasaka.

Gramatike su također pisali Franz Kornig (prvo izdanje 1790) i Josip Đurkovečki (prvo izdanje 1825).

Navedena djela, bez obzira na to koliko ona bila značajna u razvitku slavenske filologije, što osobito vrijedi za leksikografski rad, pripadaju predznanstvenoj epohi našega dijalektološkog proučavanja. Kajkavštinu uvodi u područje znanstvenog lingvističkog zanimanja Dobrovsky, 'otac' slavenske filologije. Međutim, zbog nedovoljnog poznavanja činjenica, on nije mogao izvesti valjane zaključke, pa su stoga neke nedoumice, s obzirom na kajkavštinu (kao npr. mjesto kajkavštine u zapadnojužnoslavenskom dijasistemu) ostale do kraja nerazriješene gotovo čak do naših dana. Naime, J. Dobrovsky je smatrao da su kajkavština i slovenština jedan jezik, kajkavci i Slovenci jedan narod, pa za njih rabi jedno, hrvatsko ime. Jemej Kopitar prihvaća u početku njegovo mišljenje o tom jedinstvu, samo što on uzima nazive Slovenci, slovenski, jer Slovenaca, kako on obrazlaže, ima više nego Hrvata. Kad J. Šafarik iznosi misao da su Srbi i Hrvati jedan narod, odnosno da su štokavština i čakavština jedan jezik, J. Kopitar i nju prihvaća, ali nije načisto kamo svrstati kajkavce. On ih ne naziva Slovincima, već kao puk "Pseudocroatorum, rectius Slovenorum Zagrabienisium"¹².

Franjo Miklošič u toj zamisli ide dalje. Za njega su samo čakavci Hrvati, a kajkavci su Slovenci. To je mišljenje prihvatio i V. S. Karadžić i Đ. Daničić, a kasnije M. Valjavec, M. Murko pa čak u početku i T. Maretić.

Ilici kajkavci Lj. Gaj, A. Mihanović i dr. smatrali su kajkavštinu hrvatskom, polazeći od nacionalnog identiteta njezinih govornika¹³.

¹¹ P. Ivić, *Diskusija uz temu: Jezična polivalencija kajkavskog narječja*, HDZ 6 (1982), 189-190.

¹² V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologiji*, Petrograd 1910, 578.

¹³ I. Milčetić, *Jesu li kajkavci Hrvati, Govore li hrvatski?* "Vienac" XII (1880), br. 4-11; B. Finka, *O rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*, "Rasprave Instituta za jezik" 2, 193-202.

Oko polovice 19. st., na sam početak prvoga razdoblja znanstvenog pristupa proučavanju hrvatsko-srpske dijalektologije, datiraju prvi svjesni zapisi kajkavske dijalektne građe. U to je vrijeme u Hrvata provedena reforma književnoga jezika. Napušten je u sjevernim krajevima kajkavski književni jezik i kao osnovica književnom jeziku uzeta je novoštokavština (iako se ni tada književni kajkavski jezik još nije sasvim predao). Ivan Kukuljević objavljuje kajkavske narodne pjesme (1847), Matija Valjavec čini isto, ali nešto kasnije (1858), zatim Rikardo F. Plohl-Herdvigo tiska pjesme i pripovijetke (1868). U posljednjoj četvrti stoljeća nastaju prvi dijalektološki radovi koji se bave opisom suvremenih kajkavskih govora. Njima se dobiva prvi uvid u raznovrsnost i teritorijalnu raspoređenost kajkavskih idioma. M. Valjavec prikazuje varaždinski kraj, V. Rožić govor Plješivičkoga prigorja, V. Oblak govor najzapadnijeg međimurskoga sela Sv. Martina, a R. Strohal opisuje govore Stativa, Lokava, Delnica itd. Neki od tih autora uz opis govora raspravljaju i o pripadnosti kajkavštine višem dijasisitemu i njezinu mjestu među bliskosrodnim idiomima. V. Rožić dolazi do zaključka da kajkavsko narječje, na temelju opisanog govora, pripada hrvatsko-srpskom jeziku. V. Oblak, uspoređujući plješivičke govore i navedeni međimurski govor, te jezik nekih kajkavskih pisaca, smatra da postoje dva tipa kajkavštine: južni, bliži štokavštini, i sjeverni, bliži slovenskom jeziku. R. Strohal sasvim je ispravno uočio da je govor Sv. Martina bliži međimurskima nego istočnoštajerskim govorima. Potrebno je istaknuti da govori koje su opisali V. Rožić i V. Oblak odstupaju po nekim važnim osobinama od tipičnih, odnosno centralnih kajkavskih govora. Oblakovo mišljenje da su sjeverni međimurski govori bliži današnjim susjednim slovenskim govorima dobiva u svjetlu novijih istraživanja (s obzirom na panonsko, a ne alpsko porijeklo nekih istočnoslovenskih govora) svoju znanstvenu opravdanost.

Milan Rešetar¹⁴ smatrao je kajkavštinu "miješanim" dijalektom (Mischdialekt). Na temelju pisanih dokumenata pokušao je odrediti čakavsko-kajkavsku granicu prije velikih migracija izazvanih provalom Turaka. Od nekih se proučavanih isprava sam ograduje. Međutim, ni druge starije isprave koje navodi ne dokazuju jednoznačno da je porječje Kupe bilo u drugoj polovici 15. st. čakavsko, kako on uzima. Na to je upozorio već i V. Jagić u svojim napomenama uz Rešetarovu studiju.¹⁵ Ipak u novije vrijeme ta razmeđivanja polaze od Rešetarovih stavova (D. Brozović, I. Popović, M. Moguš).¹⁶

Dva strana lingvista koja su uzela u obzir objavljeni materijal do kraja prošloga stoljeća došla su do zaključka da kajkavština pripada hrvatskosrpskom jeziku. To su Jiri Polivka i već spominjani A. M. Lukjanenko. Njihovom se istraživačkom postupku može prigovoriti da se ne temelji na čvrstim lingvističkim kriterijima, već više-manje

¹⁴ M. Rešetar, *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*, "Archiv für slavische Philologie" 13 (1891), 93-109, 161-199.

¹⁵ V. Jagić, *Einige Bedenken...*, "Archiv für sl. Ph." 13, 388-397.

¹⁶ D. Brozović, *O rekonstrukciji ...*; M. Moguš, *Čakavsko narječje*, Zagreb 1977; I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960.

na slučajno odabranim osobinama, na koji bi se način moglo, i na koji se već zapravo dokazivalo i suprotno. O Lukjanenkovu radu potrebno je reći štogod **podrobnije usprkos** navedenom **nedostatku** i činjenici da je njegova knjiga "izrazito kabinetski rad". Prihvaćao je i on Oblakovu podjelu na južnu i sjevernu kajkavštinu. Međutim, on je u tome pošao dalje i iznio originalnu hipotezu, koju je kasnije prihvatio i razradio A. Belić. Naime, on je upravo autor pretpostavke o trovrstnoj osnovici kajkavštine: štokavsko-čakavsko-slovenskoj, koja je poznata, citirana i osporavana kao Belićeva teorija, a bazira se na konzonantizmu, upravo različitom razvoju starih /t'/ i /d'/ kao /č - ž, ć - ž, ć - ž/¹⁷.

V. Jagić¹⁸ precizira u recenziji Lukjanenkova rada svoj stav o kajkavštini. Polazi od toga da za određivanje dijalektnih odnosa nisu dovoljne pojedine fonetske osobine, već je potrebno uzeti u obzir ukupni dojam (Totaleindruck). On daje dvije definicije kajkavštine. Po prvoj, ona čini sredinu između slovesnkoga i hrvatsko-srpskoga jezika, po čemu ne bi, zapravo, pripadala ni jednom od njih, a u drugoj potpuno je određen kad kaže da kajkavština po ukupnosti svojih osobina ulazi u krug hrvatskoga, a ne slovenskoga jezika, bez obzira na mnoge sličnosti sa slovenskim. Moglo bi se zaključiti da je V. Jagić smatrao kajkavsko narječje genetski prijelaznim idiomom, kao što ga je F. Ramovš, s obzirom na podrijetlo, smatrao slovenskim. No s obzirom na suvremeno stanje jezičnih karakteristika i F. Ramovš ga pribraja hrvatskosrpskom dijasistemu. V. Jagić se protivio mišljenju da je kajkavština nastala miješanjem različitih jezičnih osnova.

U isto vrijeme kad nastaju prvi opisi suvremenih kajkavskih govora prikupljena je znatna dijalektna građa u okviru etnografskoga istraživanja kajkavskih sela. Katkad to prikupljanje provode isti ljudi, kao npr. Rožić u području Samobora. Opisi života i običaja u dotičnim selima daju se u izvornom govoru mjestâ koja su predmetom opisa. Takav je rad potaknut uputama koje je sastavio Antun Radić.¹⁹ Znatna dio te građe objavljen je, a dio se neobjavljen čuva u Etnološkom zavodu Jugoslavenske akademije. Ta se građa može upotrebljavati, ali uz nužan oprez, kao uopće svaka dijalektna građa iz toga razdoblja. Ona je međutim dragocjena kao izvor leksika i prilično pouzdano može poslužiti za proučavanje morfologije, a katkad i za studij fonologije, dijakrone i sinkrone.

Navedeni bi radovi o kajkavštini ulazili u prvo razdoblje naše dijalektologije. Iste godine kad su objavljeni spomenuti radovi A. M. Lukjanenka i M. Rešetara, koji se mogu smatrati posljednjim radovima prvoga razdoblja, Franjo Fancev upoznaje slavističku znanost s osobinama vrlo zanimljive akcentuacije u kajkavskim podravskim govorima, koja je značajna i u općim slavenskim akcentološkim relacijama. Tu raspravu treba pribrojiti

¹⁷ Z. Junković, o.c. Zanimljivo je da Junković koji pobija tu teoriju nije uočio da je to zapravo isti stav.

¹⁸ V. Jagić, *Lukjanenko: Kajkavsko narječje*, "Archiv für slavische Philologie" 27 (1905), 379-386.

¹⁹ P. Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, "Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena", II (1897), 1-88.

navedenim radovima A. Belića i M. Rešetara kojima započinje drugo razdoblje naše dijalektologije. F. Fancev se ne upušta u diskusiju o mjestu i porijeklu kajkavštine, ali naslov njegove rasprave odražava njegovo mišljenje o tom, kao što se to očigledno razabire i u njegovoj raspravi iz povijesti kajkavskoga književnog jezika. Fancevljevo je bavljenje kajkavštinom opsežno. Ono se proteže na književnost, jezik i na kajkavsku leksikografiju. Kajkavskim rječnicima bavio se također i Vladoje Dukat.

S početkom nove faze u našoj dijalektologiji poklapaju se prva ponovna izdanja prvih kajkavskih tiskanih djela. Vjekoslav Klaić objavljuje Vramčevu *Kroniku* uz opis autorova života i rada (1908), a Stjepan Kadlec izdaje Pergošićev *Tripartitum* (1909).

Spomenuli smo već kako je M. Rešetar pokušao odrediti čakavsko-kajkavsku granicu prije poznatih migracija. Tridesetak godina kasnije Stjepan Pavičić²⁰ analizom onimije iz predturskog razdoblja pokušava utvrditi u Slavoniji kajkavsko-štokavsku granicu. U Slavoniji je kajkavština za migracija i u ratovima s Turcima izgubila golemo prostranstva svojega istočnoga protega. S. Pavičić je prikupio dragocjenu građu, ali je nije uspio relevantno lingvistički interpretirati. Nailazeći na ikavske i ekavske oblike istih zemljopisnih imena, odnosno istih leksema na istom području, on je pretpostavio da su ovdje živjeli izmiješani ikavci i ekavci, a pošto je sve ekavce u Slavoniji posve krivo izjednačio s kajkavcima, došao je do krivog zaključka da je sva sjeverna Slavonija, a na istoku i srednja (kraj oko Vinkovaca, zaobilazeći sa sjevera Požeško gorje) prije 16. stoljeća bila kajkavska. On je prilično vjerno odredio kajkavsko-štokavsko razmeđe na jugu Slavonije. Kajkavština se tamo protezala do područja oko Pakraca i do Požeško-gorja.

Prilično je opsežan rad na kajkavštini R. Strohala, ali značenjem nije velik. Dok su njegovi radovi o suvremenim govorima uglavnom informativni i dobri, njegova raspravljanja o prošlosti i razvitku hrvatskoga jezika dala su "originalnu teoriju" po kojoj do 16. st. kajkavštine uopće nije bilo.

Poznata mišljenja o mjestu kajkavštine u zapadnoj skupini južnoslavenskih jezika izložili su F. Ramovš i A. Belić. Za Belićevo je mišljenje rečeno da ga je preuzeo od Ĺukjanenka i podrobnije razradio. F. Ramovš, kao i A. Marguliés,²¹ smatra da je kajkavsko narječje genetski pripadalo slovenskom jeziku, ali je vrlo rano, u 10. st., zbog političkih razloga došlo u hrvatsku jezičnu sferu utjecaja. Dalji je razvitak doveo do toga da je kajkavština postala dio hrvatsko-srpskoga jezika. F. Ramovš pri tome razlikuje, preciznije od Jagića, porijeklo i suvremeno stanje kajkavštine nastalo razvitkom u danim sociološkim uvjetima, koji mogu utjecati da se dotični idiom razvija u drugom smjeru nego što se razvijaju drugi idiomi koji potječu iz iste matice. Međutim, kad F. Ramovš

²⁰ S. Pavičić, *O govoru u Slavoniji do ratova s Turcima i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*, "Rad" 222, Zagreb 1920, 194-269.

²¹ A. Marguliés, *Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung*, "Archiv für sl. Ph." 40, 212 id.; F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana 1936.

navodi osobine po kojima je kajkavština bliža slovenskom jeziku, onda on ne posvećuje dovoljnu pozornost relativnoj kronologiji, već jezične pojave nabraja sve zajedno ne iznoseći hijerarhijsku vrijednost dotičnih pojava i njihovu ulogu u okviru (pod)sustava u kojem djeluju, kako je to već pokazao Z. Junković.

F. Ramovš navodi kao najznačajnije ove osobine za koje smatra da povezuju kajkavštinu sa slovenskim jezikom:

- razvitak prasl. *r'* i *d'* koji su, preko *r', j* i *ć, j* dali *č, j*; *đ (<d')* u istočnim kajkavskim govorima dobiveno je štokavizacijom kajkavštine;
- skupovi *stj, skj* i *zdj, zgj* razvijali su se paralelno preko *šć, žž* u *šč, žž*, a od toga dalje na jugozapadu u *š, ž* i na zapadu u *š, ž*;
- *q* je prešlo u *o*; kasnije, nakon 14. st. to *o*, pod utjecajem štokavštine, prelazi u *u*;
- nastavak *o (<q)* u ljd imenica *a*-osnova; *-m* je sekundarno prema *o*-osnovama;
- *ř* daje *řj*, a otvrdnjava samo pred konzonantom i na kraju sloga;
- kvantiteta vokala utječe na kvalitetu;
- sličnosti u morfologiji (*-ov* u Gmn im. m. r., gubitak vokativa, tvorba perfekta *s bqdq*, čuvanje poznatih konzonantskih supina, gubitak aorista i imperfekta itd.);
- mnogo zajedničkog leksika;
- istočnoslovenski i kajkavski refleksi jata, kao i štokavski, na istoku i sjeveru, dobiveni su od prvotne široke artikulacijske vrijednosti jata.

F. Ramovš je prikazao sve slovenske dijalekte i naveo da neki istočni govori, belokranjski, prleški (istočne Slovenske Gorice) i prekomurski nemaju stare, odnosno prve opće slovenske crte, a to su: progresivno pomicanje cirkumfleksa (*ōko* → *okō*), ukidanje nenaglašenih duljina i duljenje otvorenih slogova. On je također naveo neke osobine koje su zajedničke istočnoslovenskim i zapadnokajkavskim govorima, koje su se razvile zbog njihovoga višestoljetnoga doticaja i prožimanja, a naziva ih "marginalnim" (rubnim). Neke su se od njih mogle razviti i samostalno, u jednim i drugim govorima. Važnije su:

- *-l* na kraju sloga prelazi u *-o*, prema slovenskom *u*, (u Medimurju, Prekomurju i Prelekiji);
- vokalno *l* daje *u*;
- ispred *u*- razvilo se protetsko *v-*;
- u ljd f. *a*-osnove dobiven je *-m* prema m. i n., (koji u Prekomurju nakon *-oum* prelazi u *v*, pa imamo *-óuv, -ov*);
- oblici (*dobr*)-*oga, -omu, -oj* (postoje oko Središča i u Prekomurju);
- čuva se *žž* od *zdi*;
- nastavak ljd f. *-oj* (štajerski i zapadni kajkavski govori);
- *ń* prelazi u nazalno *ñ* i zatim u *j* (sjeveroistočni slovenski i sjeverozapadni kajkavski govori);
- samo silazni naglasak (štajerski i susjedni kajkavski govori).

U objašnjavanju odstupanja prleških od drugih slovenskih govora pridružio se F. Ramovšu slovenski povjesničar Milko Kos²². Polazeći od Ramovševih podataka, on na-

²² M. Kos, *Urbarji Salzburške nadškofije*, "Viri za zgodovino Slovencev", Ljubljana 1939.

vodi nekoliko elemenata po kojima se također taj dio Slovenskih gorica, između Ljutome-
ra Ormoža i Središča, odvaja od drugih, i susjednih, slovenskih krajeva. Za navedeno
područje karakteristični su ojkonomi na *-ci* i *-ovci*, dok u drugim slovenskim krajevima
oni izostaju. To je zemljište specifična jedinica po etnološkim, morfološkim, geolo-
škim, klimatskim i botaničkim značajkama. Specifična je i njegova povijest. Ovo je
područje politički najkasnije pripojeno slovenskim zemljama, definitivno tek u 14. st.
M. Kos nije otišao još korak dalje i povukao paralelu s Međimurjem, s kojim taj kraj
čini po navedenim karakteristikama jednu cjelinu. Između njih nije bilo prirodnih gra-
nica. Ono što ih razdvaja rezultat je kasnijeg razvitka, od 14. st. dalje.

Do tada najznačajniji proučavatelj kajkavštine, Stjepan Ivšić, najveći hrvatski
dijalektolog, obišao je cjelokupno kajkavsko područje, osim Gorskog kotara. Najvaž-
niji se rezultati njegova proučavanja kajkavštine odnose na akcentuaciju. Utvrdio je
da se vrlo raznoliko kajkavsko akcentuatsko ponašanje svodi na jednu zajedničku, osnov-
nu kajkavsku akcentuaciju, koja odstupa jedino u pokajkavljenim doseljenim čakavskim
govorima. Za tu akcentuaciju karakteristično je ponašanje metatonijskih, novih (pra-
slavenskih) akcenata - akuta i cirkumfleksa u određenim gramatičkim i tvorbenim kate-
gorijama. Često tim naglascima odgovara stara duljina na nastavku u staroštokavskim
slavonskim i čakavskim govorima, npr. u NA mn imenica srednjega roda (*sēla* i *lēta*
prema *sēlā* i *lēlā* u slavonskim i čakavskim govorima). S. Ivšić navodi i bitnu razliku
između kajkavske i slovenske akcentuacije: u kajkavštini se "nisu razvili primjeri kao
slov. prezent *nōsi*, *tōne*, *kōlje* i dr. Takvih primjera nema ni u prekomurskom govoru".

Ivšić je glavninu kajkavskih govora razvrstao po akcentuaciji, i to upravo po sudbi-
ni metatonijskog cirkumfleksa, dakle po jednoj, ali za kajkavštinu bitnoj crti (što je
dijalektološki značajno). Podijelio je kajkavske govore u tri skupine - I, III. i IV, dok
mu pokajkavljeni čakavski govori čine II. skupinu, a goranske govore nije uzeo u obzir.
Od tih skupina I. je konzervativna, a III. i IV. su mlađe. Od njih je IV. skupina revolu-
cionarna. Ivšić je u prividnoj zbrci kajkavske akcentuacije otkrio njezino jedinstvo i
zakonitosti veoma važne i zanimljive ne samo za kajkavštinu već i za slavistiku uopće,
kao i za balto-slavensku akcentuaciju. Bila je to unakrsna metatonija cirkumfleksa i
akuta, slična onoj u litavskom jeziku. Zastupljena je u njegovoj IV križevačko-pod-
ravskoj revolucionarnoj skupini.

S. Ivšić nije izričito govorio o mjestu kajkavštine u zapadnoj skupini južnoslaven-
skih jezika, ali je otkrivanjem zakonitosti i jedinstva osnovne kajkavske akcentuacije
opovrgao Lukjanenkovu, odnosno Beličevu, i Ramovševu hipotezu.

Proučavanju kajkavštine prilazi R. Aleksić usporedbom građe iz starijih kajkavskih
izvora, uglavnom Pergošićeva *Tripartituma*, i suvremenih kajkavskih govora. Međutim,
polazeći od Beličeve teorije o postanku kajkavštine, iz građe nije izvlačio zaključke
koje je ona pružala, već je uzimao podatke koji su potvrđivali unaprijed zadanu tezu.
Osim toga, donosio je zaključke koje građa nije potvrđivala, od kojih je najznačajniji
da su kajkavski pisci 16. st. pisali onako kako se govorilo u njihovu kraju.

Znatan je prinos proučavanju jezika starije kajkavske književnosti, upravo Belo-
stenčeva jezika, uglednog mađarskog kroatiste Lászla Hadrovicsa. U najnovije vrijeme

značajna su otkrića, njegova i G. Borse, protestanskih tekstova na kajkavskom književnom jeziku.²³

Pavle Ivić upoznao se s dosta različitih kajkavskih govora, a otkrio je značajnu akcentuacijsku skupinu (koju Ivšić nije uočio) u međumurskim i prekomurskim govorima, gdje su ukinute sve prozodijske opreke osim mjesta naglaska. Opreka po kvantiteti prefonologizirana je u naglašenom slogu u kvalitetnu vokalsku opreku, pa je dobiveno deset vokala. Uzimajući to u obzir, zatim specifičnu akcentuaciju u podravskim govorima s ograničenjem mjesta naglaska na zadnja dva sloga riječi te gornjosutlansku akcentuaciju s tipom *līpa*, što je Ivšić vrednovao kao kriterije nižega ranga, P. Ivić iznosi mišljenje da govore s navedenim akcentuacijama treba izdvojiti u posebne skupine, sa statusom osnovnih Ivšićevih skupina. Dalje, Ivić je utvrdio dvije bitne karakteristike u vokalizmu središnjih kajkavskih govora – jednačenje jata i poluglasa te stražnjega nazala i vokalnoga //.

S obzirom na mjesto kajkavštine i odnos prema slovenskom jeziku, P. Ivić je zastupao mišljenje slično Belićevu po kojem "die kroatische kaj-Zone war niemals einheitlich". Kasnije je iznio ovaj stav: "Genetička bliskost (*slovenskih govora*, M. L.) sa kajkavštinom očigledna je. Pa ipak, već i u pokazanim domenima odražavaju se i stare divergencije: promena metatonijskog `u ~ u slovenačkom je doslednija (tip *prósim*), u slovenačkom nema jednakosti (ě) = (ə), u većini slovenačkih govora ne dolazi (žš) < (žd)". Ovim se razlikama pridružuju i druge: u najvećem delu slovenačkih govora refleks starog akuta van ultima je produžen (tip *kráva* prema kaj. *krāva*), a cirkumfleks je s prvog sloga prebačen na drugi (*zlāto* > *zlatō*), dok slovenačku morfologiju karakteriše prisustvo duala. U svemu ovome hrvatski kajkavski govori idu s ostalim srpskohrvatskim. Ovakva sprega pojava daje hrvatskoj kajkavštini genetičku specifičnost, obeležavajući je u isti mah kao most između ostalih srpskohrvatskih dijalekata i slovenačkog jezika." I na drugom mjestu: "U većini slučajeva suprotstavljaju se hrvatski kajkavski govori glavnini slovenačkih.

Pitanju grananja južnoslavenskog prajezika posvetio je znatnu pozornost Ivan Popović.²⁵ Njegovo se mišljenje s obzirom na najstarije razdoblje slaže s mišljenjem A. Margulieša i F. Ramovša. Za kasniji razvitak razlikuje se od F. Ramovša u tome što

²³ Ladislaus Hadrovics, *Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache*, "Ostmitteleuropäische Bibliothek" N° 40, Budapest-Leipzig 1942; *Deset propovijedi o Euharistiji pavlina o. Ivana Belostenca*, "Građa za povijest književnosti hrvatske" XIV (1939) 41-112; *Verschollene kajkavisch-protestantische Druckwerke*, "Wiener Slavistisches Jahrbuch" 21 (1975), 73-87.

²⁴ P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, s' Grevenhage 1958; *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*, *Orbis scriptus*, München 1966, 383; *Hijerarhija srodstva među jezičkim i dijalekatskim tipovima na slovenskom jugu*, "Referati za VII međunarodni kongres slavista u Varšavi", Filozofski fakultet u Novom Sadu, 1937, 37.

²⁵ I. Popović, *Geschichte ...* (v. bilj. 16), 363 id.

on pretpostavlja da se taj idiom podijelio na pet jedinica (u Ramovša na četiri), a peta je jedinica čakavština, koja, po njemu, u početku ujedinjuje dvije protojedinice. Sa slovenskim jezikom najdulje zajednički razvitak imala je po njemu, čakavština, a ne kajkavština. One su prije razdvajanja bile stopljene u prakajkavštini. Takav razvitak I. Popović pretpostavlja na temelju konzonantizma, upravo skupina *stj, skj*²⁶ i *zđj, zgj*.

R. Kolarić²⁶ zastupa mišljenje slično Popovićevu, navodeći da su čakavština i slovenski jezik, po akcentuaciji i leksiku bliži nego što su slovenski jezik i kajkavština te kajkavština i štokavština.

Slično mišljenje zastupa Josip Hamm. On se osvrnuo i na pitanje štokavsko-kajkavske granice u Podravini, ali nije vjerojatna njegova pretpostavka da je ta granica bila oko Virja.²⁷

Dalibor Brozović pretpostavlja najveći broj protojedinica od kojih su potekli današnji dijalekti hrvatsko-srpskog i slovenskog jezika. U okviru hrvatsko-srpskoga dijasistema, koji se kao cjelina suprotstavlja slovenskom dijasistemu, bilo je pet jedinica, a kajkavština je jedna od njih. Osim sa slovenskim jezikom na zapadu i čakavštinom na jugu, kajkavština je graničila i sa starom zapadnom štokavštinom na istoku. Te tri jedinice imaju u početku blizak razvitak. D. Brozović je pretpostavio da je na područjima istočne Bilo-gore i zapadne Slavonije, koje su za migracija naselili novoštokavci ijekavci, postojao poseban kajkavski dijalektni tip, koji je nestao. Iznio je pretpostavke o granicama kajkavštine prije migracija. Prema čakavštini zacrtava granicu po Rešetaru i današnjem stanju, a istočnu, prema štokavštini, također po današnjem stanju, tj. na liniji Jasenovac – Virovitica. Granicu prema slovenskom jeziku određuje po međurepubličkoj granici. Brozović je predložio i noviju podjelu kajkavskoga narječja na dijalekte, kombinirajući Beličevu podjelu kajkavštine po konzonantizmu i Ivšičevu po akcentuaciji te na taj način dobiva sedam dijalekata,²⁸ isti broj kao i u štokavštini.

Stjepan Težak posvetio je neke od svojih radova kajkavsko-čakavskom razmeđu i osobito prijelaznim; odnosno miješanim kajkavsko-čakavskim govorima. Podrobno je opisao ozaljske govore. Razlikuje na tom području starinačke i doseljeničke govore, ali je i za njega, kao i za Rešetara, geografski raspored govora, izuzimajući čakavce sjeverno od Kupe, prije migracije bio isti kao i danas.

Antun Šojat posebno se pozabavio turopoljskim govorima. Ispravio je Beličevu granicu istočne štokavštine, izoglosu $\check{z} - j$ (od d') i opisao neke novije pojave u kajkavskoj akcentuaciji. Upozorio je na čakavske elemente u samoborskom kraju. Bavio se i starim kajkavskim književnim jezikom.

²⁶ R. Kolarić, *Periodizacija razvoja slovenskega jezika*, "Slavistična revija" XI (1958), 69–77.

²⁷ J. Hamm, *Zur Periodisierung der serbokroatischen Sprache*, "Wiener slavistisches Jahrbuch" 9 (1962), 5–31; *Štokavština Donje Podravine*, "Rad" 275 (1949), 68–88.

²⁸ D. Brozović, *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*, "Zbornik za filologiju i lingvistiku" 3 (1960), 68–88.

Spominjan je Junkovićeve rad, koji pobija Ramovševu i Beličevu, odnosno Lukjanenkovu teoriju o razvoju kajkavštine. Osnovni je njegov stav da je kajkavština, odnosno panonska skupina zapadnog južnoslavenskog prajezika, od početka dio hrvatsko-srpskoga dijasistema, a da su se iz nje razvili i neki današnji slovenski govori (prleški, koji je i u užem smislu kajkavski, prekomurski i neki istočnoštajerski), te neki slavonski govori. On se, dakle, u vezi sa Slavonijom priključuje Pavičićevu mišljenju, pa i Popovićevu, samo što drukčije raspoređuje protojedinice. Zaključuje to na temelju jednačenja $e = \epsilon$, koje nije karakteristično za alpsku skupinu, po razvoju d' kad je samostalno i u skupu zd' (taj skup izjednačen sa zg' ima paralelan razvoj sa $sr' = sk'$). Važan mu je također kriterij pretpostavka da u alpskoj skupini nije došlo do pokraćivanja praslavenskog akuta. Po njemu slovenski govori koji su potekli iz panonske skupine ne znaju za stare slovenske akcentske promjene - progresivni pomak cirkumfleksa, duljenje nezadnjeg kratkoga sloga, ukidanje nenaglašenih duljina.

J. Rigler²⁹ je pokušao opovrći Junkovićeve pretpostavke, ali njegova kritika stoji samo u pojedinostima. Z. Junković naime nije dobro poznao slovenske govore. J. Rigler dokazuje da je u većem dijelu slovenskog jezika i, što je značajno, u onom dijelu uz kajkavsko područje akut pokraćen. Razvoj d' nije bio onakav kako su smatrali J. Popović, P. Ivić i Z. Junković, već kako je pretpostavljao F. Ramovš. J. Rigler tvrdi da je Ivšičeva osnovna kajkavska akcentuacija zapravo i osnovna slovenska, zanemarujući razlike koje i Ivšić navodi.

Za razvoj $e = \epsilon$ kaže da je "še bolj stvaren". Rezerve koje se mogu imati prema njemu, prijelaz ϵ iza palatala u a , što bi upozoravalo na širu kvalitetu ϵ od one etimološkoga e , upravo sâm i rješava. Osim toga, nije vjerojatno da istovremeno supostoje tri vokala e -tipa, te uz njih još sličan poluglas, uz tri prozodijška obilježja, odnosno tri tonema. Jednačenje e i ϵ u drugim slovenskim dijalektima, osim onih koji su se razvili iz panonske skupine, nije dobiveno na kompaktnom području, već predstavlja autohton kasniji razvitak na nekoliko samostalnih područja, što cijepa slovenski jezik na nekoliko jedinica, a što je karakteristika slovenštine i s obzirom na neke druge važne jezične crte.

Ostaje, međutim, činjenica da neki današnji istočni slovenski govori ne poznaju ni danas starih tipičnih slovenskih naglasnih osobina.

S obzirom na Junkovićeve stav da je prleški dijalekt i u užem smislu kajkavski, J. Rigler pokušava pobiti Ramovševu i Kolaričevu navode, po kojima zaključuje Z. Junković, da su u prleškom dijalektu izjednačeni jat i poluglas (u naglašenom slogu). Isti rezultat u pojedinim glasovnim skupinama, u različitom okolišu, tumači različitim razvitkom, dok inače zamjera Junkoviću da iste pojave u različitim govorima tumači na različite

²⁹ J. Rigler, *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*, "Slavistična revija" 14 (1963), 25-78; *Junkovićeve kajkavske teorije in slovenščina*, "Slav. revija" 24 (1976), 437-463.

načine. Ako se jedna pojava može svesti na jedan i jedinstven, neproturječan razvoj na kompaktnom području, malo je vjerojatno da je dobivena na više različitih načina u različitim primjerima. J. Rigler je i sâm ranije, u tumačenju razvitka slovenskoga vokalizma (kojega je cijepanje na dvoje po sudbini jata, po njemu, starije od drugih tipičnih slovenskih pojava), iz toga prikaza razvoja izostavio prleške govore, istarsko područje, južno belokranjsko i pokupsko područje. / Zadnja dva imaju danas miješane govore, a za prleško područje izričito dopušta kajkavski razvitak: "lahko pa bi šlo v njem tudi za kajkavski razvoj vokalizma" i "če je vezan za kajkavščino in ni nastal po monoftongizaciji"³⁰.

Zbog brojnosti istraživanja u novije vrijeme, s jedne strane, i prostornih ograničenja, s druge strane, te radove bilo bi moguće samo spomenuti. Stoga upućujem na njihov pregled koji je dao Antun Šojat,³¹ a prikazat ću ih drugom prilikom.

Sustavno se proučavanjem kajkavskog narječja, kao i drugih narječja na području SR Hrvatske, radi u Zavodu za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku. U zavodu se također izrađuje *Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*. Dosad je obrađena građa do Q, a izašla su dva sveska (*A-dristavica*).

Unatoč svim individualnim i institucionaliziranim oblicima istraživanja, kajkavsko je narječje još uvijek najslabije istraženo od svih naših narječja. Za neka područja nemamo još ni osnovne podatke. Činilo se da će taj nedostatak biti barem djelomično otklonjen

³⁰ J. Rigler, *Pregled...*, 43, 47.

³¹ Ovdje bih naveo samo neke radove koji nisu spomenuti u navedenom Šojatovu pregledu (v. bilj. 1). To su, na prvom mjestu, radovi objavljeni zajedno s tim pregledom, a bili su referati sa Znanstvenog skupa o kajkavskom narječju. Među tim radovima objavljena je i nova karta kajkavskog narječja, M. Lončarić, *Prilog podjeli kajkavskog narječja (s kartom kajkavskog narječja)*. Objavljeno drugdje: W. Vermeer, *Proto-slavonic u in Kajkavian*, "Zbornik za filologiju i lingvistiku" 17 (1979), 171-177; isti, *Innovations in the Kajkavian Dialect of Bednja*, "Dutch Contributions to the 8-th International congress of Slavists", Lisse 1978; A. D. Duličenko, *Slavjanskije literaturnye mikroja-zyki*, Tallin 1981; A. Jembrih, *Antun Vramec i njegovo djelo*, Varaždin 1981. (rezultati iz te monografije objavljeni su i u nekoliko kraćih članaka); isti, zajedno s M. Lončarićem, *Govor Gregurovca Veterničkog*, "Raspave Zavoda za jezik IFF", knj. 8-9 (1982-83), 5-61. O gradišćanskim kajkavcima pisao je G. Neweklowsky u knjizi *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien 1978. V. Putanec, *Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića*, "Cazma u prošlosti i danas", *Cazma* 1979, 123-136. M. Lončarić, *Naglasni tipovi u kajkavskom narječju*, "Raspave Zavoda za jezik" 4-5 (1979), 109-117; isti, *Prilog tvorbi živih imena u kajkavskom narječju*, "Cetrta jugoslavanska onomastična konferenca", Zbornik referatov, Ljubljana 1981, 341-352; isti, *Sjevernomoslavački govori (s kartom sjeveroistočnih kajkavskih govora)*, "Raspave Zavoda za jezik" 6-7 (1981), 35-120; *Sjeveroistočna kajkavština*, "Wiener slavistischer Almanach", Band 14, isti, *Bilogorski kajkavski govori*, u tisku; A. Šojat, *Resulate des Kontaktes der kroatischen Standardsprache mit der urbanen Umgangssprache Zagrebs*, "Akten des 4. Symposiums über Sprachkontakt in Europa, Mannheim 1980, Tübingen 1981, 59-68. Objavljeni su također fonološki opisi kajkavskih punktova obuhvaćenih Općeslavenskim lingvističkim atlasom u *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Općeslavenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja ANU BiH LV/9, Sarajevo 1981. B. Finka, *Rječnik jezika hrvatske kajkavske pisane riječi*, "Leksikografija - Zbornik referata", Beograd - Novi Sad 1982, 325-331.

kad se pristupilo radu na dijalektološkim atlasima - Općeslavenskom lingvističkom atlasu i Hrvatsko-srpskom dijalektološkom atlasu. Prvi obuhvaća samo 8 kajkavskih punktova (od 26 na području Hrvatske). Iako zbog međunarodnih problema, iskrslih pri radu na tom atlasu, nije objavljen, osim uvodnoga, još ni jedan svezak karata, taj je rad urodio za našu dijalektologiju značajnim rezultatom, jer su objavljeni fonološki opisi svih naših govora obuhvaćenih tim atlasom, među njima i kajkavskih.³²

Mnogo je važniji za otklanjanje bijelih površina s karte naših dijalekata potonji atlas, jer je njim obuhvaćeno mnogo više govora, od kojih 65 kajkavskih. Do sada je istraženo tek nešto više od polovice kajkavskih punktova.

Odbor za dijalektologiju Razreda za filologiju Jugoslavenske akademije i Zavoda za jezik organizirali su znanstveni skup posvećen kajkavskom narječju, u okviru niza takvih skupova kojima je svrha proučavanje hrvatskih dijalekata, odnosno dijalekata na teritoriju SR Hrvatske. Kao rezultat toga skupa izašao je zbornik radova s izuzetno važnim radovima u osvjetljavanju kajkavštine³³. Njome su se bavili i neki prilozi na druga dva skupa iz toga niza, kojima je tema bila dijalektološka leksikografija i dijalektna geografija te povijesna dijalektologija (radovi još nisu objavljeni).

U godini proslave 150. obljetnice hrvatskoga preporoda, kada su se Hrvati odlučili za jedinstven književni jezik na temelju novoštokavštine i napustili onaj bazirani na kajkavštini, moramo, nažalost, reći da ne možemo biti zadovoljni onim što je učinjeno na njezinu proučavanju. Ostaje još uvijek naš golem dug kajkavskom narječju. To je konstatirao već davno i Stjepan Ivšić, uz proslavu stote obljetnice ilirizma prije pedeset godina. Od tada je učinjeno na tom polju mnogo, ali još uvijek nedovoljno. U namirbi dijela toga duga napisan je ovaj prikaz o proučavanju kajkavskoga narječja.

³² V. bilj. 31.

³³ V. bilj. 31.

Zusammenfassung

ERFORSCHUNG DES KAJKAVISCHEN

Die Erforschung des Kajkavischen, bzw. das Befassen mit ihm wird von den ersten Gedanken in der Literatur über das kajkavische dialektale Phänomen im 16. Jh. verfolgt. In der ersten, vorwissenschaftlichen Phase, bis zur Hälfte des 19. Jh., wurde besonders die Wichtigkeit der kajkavischen Lexikographie betont, die zur bedeutendsten slavischen lexikalischen Werken gehört.

Das wissenschaftliche Befassen mit dem Kajkavischen ist mit dem Namen des "Vaters" der slavischen Philologie, J. Dobrovsky verbunden. In der zweiten Hälfte des 19. Jh. wurden die ersten Texte der zeitgenössischen kajkavischen Mdaa. aufgezeichnet, und die ersten Beschreibungen der Mdaa. unternommen. Manches davon haben die Ethnographen geleistet. Die erste Phase der wissenschaftlichen Untersuchung endet mit der Monographie über die gesamten damals bekannten Kajkavischen Mdaa. von Lukjanenko (1905), so das Kajkavische mit der torlakischen Dialektgruppe das erste ein solches Werk bekam.

In dieser Phase begann, und zwar bereits mit J. Dobrowsky, die Diskussion über die Frage der Stelle des Kajkavischen innerhalb der westlichen südslavischen Sprachgruppe, d. h. ob das Kajk. zum Slovenischen oder zum Kroato-serbischen gehört. Es wurde, unter anderem, angeführt, daß die so genannte Belić' Theorie eigentlich von Lukjanenko stammt.

Zu den Werken von Belić und Rešeter, die am Anfang der zweiten Phase der kroato-serbischen Dialektologie stehen sollten, mußte man auch Fancev' Studie über die kajkavischen Podravina-Mdaa. zuzählen. In dieser Phase sind die Tätigkeiten von F. Ramovš und S. Ivšić am wichtigsten. Der erste hat gründlich die Frage des Standortes des Kajkavischen erörtert und der zweite hat den besten Überblick bis dann der kajk. Mdaa. gegeben, ihre Klassifikation unternommen und damit indirekt die Theorie von Ramovš, wie auch von Lukjanenko bzw. Belić niederlegt.

Aus der Zeit nach dem zweiten Weltkrieg wird ein Überblick nur eines Teiles der Werke gegeben. Unter anderem wird die Arbeit von Zvonimir Junković erwähnt, der nach dem Überblick und der Kritik der bisherigen Theorien über die Herkunft des Kajkavischen eine neue Theorie aufgestellt hat.

Es wurde festgestellt, daß die kajkavische Dialektgruppe des Kroato-serbischen die einzige ist, die im 150. Jahre, nachdem die Kroaten die Standardsprache aufgrund des Kajkavischen aufgegeben haben, nicht eine moderne Syntax hat.